

Jarmo Saarti

Kaunokirjallisuuden hyllyluokituksen vaikutus kaunokirjallisuuden lainaukseen

Kaunokirjallisuuden hyllyluokituksen vaikutus kaunokirjallisuuden lainaukseen [The effect of shelf classification of fiction on the loaning of fiction]. Informaatiotutkimus 15 (4): 115–127, 1996.

The aim of this study was to investigate what effect the shelf classification of fiction has on the ways how library's patrons use the library's fiction stock and how they loan fiction. Study was carried out in town of Kajaani – in its two branch libraries. Fiction stock was divided in eleven categories, based on genres of fiction. Basic finding was, that shelf classification does not have great effect on what genres are used and loaned in library. Patrons were using mostly recreational fiction in both libraries – in the one that had shelf categories and in the one that did not. On the other hand, shelf classification helped patrons in finding what they are looking after more efficiently and faster compared to a library where fiction was not divided in categories – a fact that was appreciated by the patrons when interviewed.

*Address: Jarmo Saarti, Koivukoskenkatu 17 C 14., FIN-87100 Kajaani, Finland.
E-mail: jarmo.saarti@kajaani.fi.*

Johdanto

Kajaanin kaupunginkirjasto – Kainuun maakuntakirjastossa on ollut vuodesta 1991 alkaen käynnissä kaunokirjallisuuden hyllyluokituskokeilu. Kokeilun tarkoituksena on ollut selvittää, miten hyllyluokitus vaikuttaa asiakkaiden käyttäytymiseen – helpottaako se kirjaston käyttämistä ja muuttaako se heidän lainaustottumuksiaan.

Kokeilu on toteutettu Kajaanin kaupunginkirjaston Lohtajan lähikirjastossa. Vertailukirjastona on käytetty Kuurnan lähikirjastoa, joka vastaa kooltaan ja sijainniltaan

Lohtajan kirjastoa. Lisävertailu on tehty Kuhmon kaupunginkirjaston kanssa, jossa hyllyluokitus otettiin käyttöön vuonna 1992.

Asiakkaiden reaktioita selvitettiin puoli-strukturoiduilla asiakaskyselyillä ja hyllyryhmien välisillä lainaustilastojen analyysillä. Kyselyjä tehtiin kaikkiaan neljä – Lohtajalla kaksi, Kuurnassa ja Kuhmossa yhdet.

Seuraavassa selvitetään lähinnä hyllyryhmittäisen lainauksen analyysiä. Tämä on mielenkiintoista ensinnäkin siksi, että kaunokirjallisuuden lainauksen tarkempi analyysi on ollut vähäistä, jollei olematonta. Toiseksi sen avulla voi tehdä tiettyjä johtopäätöksiä kaunokirjallisuuden hyllyryhmittelyn vaikutuksesta asiakkaiden kirjastonkäyttöön.

Kertomakirjallisuuden hyllyluokitukset

Hyllyluokitus oli kirjastojen historiassa ensimmäinen yritys järjestää teoksia niiden sisällön mukaan. Siinä "aiheet jaettiin suhteellisen karkeisiin, laajoihin luokkiin, joista jokaiselle varattiin tietty hyllytila. Jokaiselle hyllylle annettiin oma tunnuksensa ja kirjat sijoitettiin hankintanumeronsa mukaiseen järjestykseen sekä varustettiin paikkaa ilmaisevalla merkillä eli signumilla". (Meriläinen 1984, 24.)

Hyllyluokituksen voi määritellä esimerkiksi seuraavasti:

Luokitus, joka on suunniteltu ensi sijassa kirjojen hyllyyn järjestämistä varten, eikä aihealueiden ja niiden välisten suhteiden tarkkaan kuvailuun. (Harrod's 1984, 707.)

Kuten edellisistä määritelmistä huomaa, on hyllyluokituksen ensisijainen tehtävä materiaalin eli fyysisten esineitten – kirjojen – järjestäminen hyllyihin. Jotta tämä tehtävä voitaisiin yhdistää sisällölliseen toimintoon tulee ongelmaksi se, kuinka luoda järkeitä ryhmiä, jotka palvelevat sekä teosten sisältöä että tiedonhakijoiden tarpeita. Pienessä kokoelmassa tätä ongelmaa ei ole. Mutta jos kokoelmaa ei sen kasvaessa jaeta järkeviin ryhmiin, on seurauksena, että asiakkaat hukkuvat materiaalin paljouteen eivätkä jaksa eivätkä ehdi etsiä teoksia itselleen.

Ongelman ratkaisuksi on kehitetty erilaisia sisällönkuvausmenetelmiä – luokitusta ja indeksointia – mutta niiden ongelmana on etenkin yleisissä kirjastoissa se, että näitä apuneuvoja käytetään suhteellisen vähän (kts. tästä esim. Kurki 1993, 76–104 ja Spiller 1980, 246–247). Asiakkaat etsivät lukemisensa mieluummin hyllyjä selaillemalla kuin kortistojta ja/tai tietokantoja käyttämällä. Tässä on huomattava myös se seikka – joka korostaa hyllyiltä etsimistä – että vasta saatuaan teoksen käsiinsä voi loppukäyttäjä tehdä lopullisen arvion sen tarpeellisuudesta hänelle itselleen.¹

On hyvin tärkeää, että hyllyluokitus ja kaunokirjallisuuden – tai minkä tahansa muun aineiston sisällönkuvaus – erotetaan toisistaan. Hyllyluokituksen tarkoituksena on tar-

jota asiakkaalle aineistoryhmiä, joiden sisältä hän tekee valintansa (vrt. esimerkiksi kauppojen tavararyhmittely). Ryhmät voivat olla järkeitä ja asiakkaita valinnassa ohjaavia/auttavia tai ne voivat olla huonosti palvelevia, loogisesti yhteensopimattomasti koottuja ryhmiä. Tällöin asiakas ja hänen etsimänsä aineisto eivät kohtaa, sillä käyttäjä ei pysty hahmottamaan tarjotusta aineistosta mielekkäitä kokonaisuuksia, jotka vastaavat hänen mielikuvaansa haluamastaan aineistosta.

Tähän viittaa myös se Mirja Iivosen huomautus kaunokirjallisuuden genreihin pohjautuvasta luokittelusta, että ei pitäisikään puhua genreluokittelusta vaan genretyyppittelystä, koska genret eivät ole toisiaan poissulkevia luokkia (Iivonen 1985, 39–40).² Niinpä myös kaunokirjallisuuden kohdalla hyllyluokitus ja sisällönkuvaus palvelevat selvästi kahta erilaista tarvetta. Hyllyluokitus palvelee sitä, lukumääräisesti suurempaa ryhmää, joka etsii "hyvää lukemista". Hyllyluokat antavat tälle käyttäjäryhmälle ne jonkin logiikan mukaan valitut suuremmat ryhmät, joiden sisällä he voivat tehdä valintansa.

Varsinainen sisällönkuvaus – esimerkiksi indeksointi – vastaa puolestaan niiden asiakkaiden tarpeisiin, jotka ovat muodostaneet mielessään spesifimmän kuvan siitä mitä haluavat lukea. Usein tällöin myös lukemisen funktio on toinen, esimerkiksi esitelmän/tutkielman teko, tutustuminen johonkin kulttuuriin jne. Tällöin etsitään romaaneja tietystä, tarkasti rajatusta aiheesta ('insesti', 'avioero') ja haun kohteena voi olla samalla myös tietokirjallisuus. Hyllyluokitus ja indeksointi ja/tai luokitus eivät siis ole toisiaan poissulkevia vaan toisiaan tukevia, erilaisia tarpeita palvelevia välineitä.

Jouko Raivio käyttää edellisestä erottelusta käsitteitä esteettinen ja tekninen tiedonintressi (haastattelu 19.5.1994). Esteettisen tiedonintressin mukaan etsivä lukija hakee itselleen hyvää romaania ja tekee pääasiallisesti ratkaisunsa genren asettamien odotushorisontaalisten viitteiden avulla (esimerkiksi sarjat, kustantajat, genret). Teknisen tiedonintressin mukaan lukevilla on puolestaan jokin aihe tai tarkempi motiivi lukemiseensa. Esimerkiksi romaaneita voidaan lukea matkappaina, historiallisina dokumentteina,

psykologisina dokumentteina, sairaskertomuksina tai vaikkapa kielitieteellisinä dokumentteina. Tuolloin esteettinen intressi jää taka-alalle tai se unohdetaan kokonaan.³

Esimerkkejä ja kokemuksia kertoma- kirjallisuuden hyllyluokituksista

Kaunokirjallisuuden hyllyluokituksen innoittajana on ollut se havainto, että hyllyluokitus palvelee niitä asiakkaita, jotka etsivät teoksia hyllyjä selailemalla (browsing). Esimerkiksi David Spillerin neljässä englantilaisessa kirjastossa tekemässä tutkimuksessa yli puolet vastaajista (n=500) etsi kaunokirjallisuutta ensisijaisesti hyllyjä katselemalla. Sen sijaan kirjaston neuvonnan puoleen kääntyi vain 7 % vastaajista. Spillerin mielestä tämä johtuu ensinnäkin siitä, että asiakkaat eivät ole tottuneet kysymään kaunokirjallisuudesta ja toiseksi siitä, että he epäilevät kirjaston henkilökunnan mahdollisuuksia vastata näihin kysymyksiin (Spiller 1980, 246–247.) Muissakin tehdyissä kokeiluissa olettamus, että asiakkaat etsivät mieluiten kirjoja hyllyjä selailemalla on saanut vahvistusta. Todisteena tästä ovat mm. havainnot, joiden mukaan hyllyluokitukset ovat lisänneet kaunokirjallisuuden lainausta ja auttaneet asiakkaita löytämään vanhempaa, jo päiväkritiikin taakseen jättämää kirjallisuutta (kts. tästä Baker 1988, Jennings & Sear 1989).

Kaunokirjallisuuden hyllyluokitusten ja sisällönkuvauksen leviämisen eräänä esteenä on ollut kaksi periaatteellista seikkaa. Niistä toinen on, että on katsottu, ettei kaunokirjallisuutta voi luokitaa, koska sen vastaanotto ja tulkinta on hyvin subjektiivista. Toinen puolestaan se, että on pelätty asiakkaiden siirtyvän lukemaan vain viihdekirjallisuutta, jos se on selvästi omina ryhminään. Tähän liittyvä seikka on pelko, että kaunokirjallisuuden hyllyluokitukset heikentäisivät asiakkaiden lukemisen tasoa. Eli osoitamalla viihdekirjallisuus omiksi ryhmikseen, kirjaston sivistystehtävä epäonnistuisi. Omituista tässä ajattelussa on, että lukija katsotaan siinä täysin impulssien varassa toimivaksi objektiksi, joka ottaa itselleen ”parempaa” kirjallisuutta silloin, kun se vahingossa

sattuu käteen hyllystä. (Kts. tästä esim. Atkinson 1981, 46–47.)

Kaunokirjallisuuden hyllyluokituksella on pisimmät perinteet anglosaksisessa maailmassa – Englannissa ja Yhdysvalloissa. Luokkina on käytetty pääasiassa kaunokirjallisen genren mukaisia luokkia, esim. rikosromaanit, kauhuromaanit, historialliset romaanit. Lisäksi luokitus on yleensä aloitettu viihdekirjallisuudesta ja siitäkin on erotettu ensin helpoimmin luokiteltavissa oleva osa (salapoliisiromaanit, rakkausromaanit, tieteiskirjallisuus jne.). Tämä johtuu siitä, että viihdekirjallisuus jakautuu valmiisiin luokkiin esimerkiksi sarjojen perusteella (SaPo = salapoliisiromaneja, Harlekiini = rakkausromaneja).

Hyllyluokituksessa voidaan erottaa – historiallisestikin – kolme eri tapaa lähestyä kaunokirjallisuutta. Perinteisin ja samalla käytetyin tapa on erottaa muutamia yksittäisiä ja tunnetuimpia kaunokirjallisia genrejä omaksi hyllyryhmäkseen. Usein nämä teokset ovat lisäksi kirjastojen kysytyintä aineistoa. Eräs tavallisimmista omaksi hyllykseen erotetuista ryhmistä on salapoliisiromaanit, näin ainakin Yhdysvalloissa ja Suomessa (kts. Harrell 1985, 14; Juntunen & Saarti 1992, 108.)

Taulukko 1. Esimerkki englantilaisesta genreluokituksesta.

Genreryhmät

Yleinen kaunokirjallisuus (general fiction)
Seikkailu/vakoilu (adventure/spy)
Historialliset (historical)
Romanssit (romance)
Tieteiskirjallisuus/fantasia (science fiction/fantasy)
Jännitys/salapoliisi (thriller/detective)
Lännenkirjat (western)

Toinen tapa ryhmitellä kaunokirjallisuutta on erottaa viihdekirjallisuus omiksi luokikseen ja jättää niin kutsuttu vakavampi kaunokirjallisuus yhtenäiseksi ryhmäksi.

Taulukossa 1. ovat esimerkkinä englantilaisen Surreyn kunnankirjaston hyllyluokituksessa käytetyt genret (Alternative arrangement 1982, 75–76.)

Kolmas ja samalla haasteellisin tapa on pyrkiä luomaan koko kaunokirjallisuuden kattava ryhmittely. Tässä voi nähdä kaksi mallia. Toisessa pyritään luomaan koko kaunokirjallisuuden kattava luokitus ilman jakoa korkeakulttuuriseen/viihdekirjallisuuteen (kts esim. Burgess 1936.) Toisessa puolestaan säilytetään jako viihde- ja korkeakulttuurisen kirjallisuuden välillä jakamalla teokset ensin niiden mukaisesti kahteen pääluokkaan, jotka sitten jaetaan alaluokkiin. Taulukossa 2. ovat esimerkkinä Spillerin käyttämät hyllyluokat (Spiller 1980, 241.) Jouko Raivio on esittänyt Suomessa samankaltaisen jaottelun, siinä korkeakirjallisuuden edelleenjako tapahtuu kulttuurialueittain. Kts. Raivio 1990 ja 1992).

Varsinaisista hyllyluokista hieman eroava tapa on se, jossa kaunokirjallisuus merkitään joko luokkamerkinnöin tai erilaisin symbolisin kuvatarroin, mutta koko kokoelma säilytetään pääsanan mukaisessa aakkosjärjestyksessä. Tämä toimii hyvin pienissä kirjastoissa, mutta suurissa kirjastoissa siitä ei ole apua siinä, mistä hyllyluokituksessa on varsinaisesti kysymys – laajan heterogeenisen aineiston jakamisesta pienempiin, helposti hahmotettavissa oleviin homogeenisiin ryhmiin.

Lisäksi on vielä huomautettava siitä, että kirjallisuuden esillepanossa kirjastoissa on tehty myös kokeiluja, joissa kauno- ja tietokirjallisuutta on pyritty yhdistelemään sisällöllisesti yhteneviksi ryhmiksi. Hyvänä esimerkkinä tästä ovat esimerkiksi elämäkerrat ja historialliset romaanit, sotaromaanit ja sotamuistelmat. Näitä kokeiluja on tehty erityisesti lasten- ja nuortenosastoilla, jossa lapset hahmottavat kirjallisuutta enemmän aihe-

Taulukko 2. Spillerin kertomakirjallisuuden hyllyluokat.

Viihdekirjallisuus (Recreational)

1. Salapoliisi- ja jännityskirjallisuus (mystery (including thrillers, 'murders', detectives))
 2. Seikkailu (adventure (including 'war'))
 3. Lännenkirjat (western)
 4. Romanssit (romance)*
 5. Historialliset romanssit (historical romance)
 6. Tieteiskirjallisuus (science fiction)
 7. Perhekertomukset (family story)
 8. Huumori (humour)
-

Vakava kirjallisuus (Serious)

9. Klassikot (classic (pre-1900 novelist of stature, any language))
 10. Modernit klassikot (modern classic (died in twentieth century, novelist of stature, any language))
 11. Merkittävät (significant (living, some degree of recognition))
 12. Käännökset (translation (living, serious author, in translation))
 13. Vakavat (serious (serious writer not in above categories))
 14. Novellit (short stories)
-

*= Romanssilla tarkoitetaan rakkausviihdettä, suomeksi voi käyttää sanaa rakkausromaanit, joka tosin ei konnotoi niin voimakkaasti viihteen puolelle kuin termi romance.

alueen kuin kauno/tietokirjallisuus jaon perusteella.⁴

Kirjastot ja kokeilun järjestäminen

Kokeilun vertailukirjastoiksi valittiin Lohtajan ja Kuurnan lähikirjastot, jotka molemmat ovat Kajaanin kaupunginkirjaston lähikirjastoja. Niistä Lohtaja sijaitsee n. kolmen kilometrin ja Kuurna kilometrin päässä kaupungin keskustasta. Kirjastojen kattama kaupunginosa on samansuuruinen – Lohtaja-Pikku-Ketun -alueella asuu 4870 ja Kuurnan alueella 3746 ihmistä. Asuntoalueena Lohtaja on uudempi, joka näkyy myös kirjaston käyttäjäkunnassa. Kirjastoista Lohtajalla toteutettiin hyllyluokitus – se alkoi vuodenvaihteessa 1990–1991 – ja Kuurnassa ei.

Vuonna 1993 Lohtajan kirjastossa kävi yksittäisiä lainaajia 1549 kappaletta, näistä aikuisten osuus 1041 kappaletta (miehiä 410 ja naisia 631 kappaletta – prosenttiosuudet laskettuna aikuiskävijöistä 39,4 ja 60,6 %).⁵ Kirjaston kokoelmaan kuuluu 20.936 nidettä, josta aikuisten kaunokirjallisuuden osuus on noin kolmannes. Kirjaston vuosilainaus on 88.107 kappaletta ja siitä kaunokirjallisuuden osuus on 58.895 kappaletta (66,8 %). Edellisissä tilastoissa kaunokirjallisuuden osuudessa on mukana myös lasten- ja nuorten kaunokirjallisuus. Kirjalainoja Lohtajalla on vuodessa kaikkiaan 73.563 kappaletta, joista kaunokirjallisuuden osuus on 80,1 %. Käytetyt tilastotiedot ovat vuodelta 1993.

Vuonna 1993 Kuurnan kirjastossa kävi yksittäisiä lainaajia 1103 kappaletta, näistä aikuisten osuus 719 kappaletta (miehiä 218 ja naisia 501 kappaletta – prosenttiosuudet laskettuna aikuiskävijöistä 30,3 ja 69,7 %). Kirjaston kokoelmaan kuuluu 18.252 nidettä, josta aikuisten kaunokirjallisuuden osuus on noin kolmannes. Kirjaston vuosilainaus on 71.609 kappaletta ja siitä kaunokirjallisuuden osuus on 46.315 kappaletta (64,7 %).⁶ Kirjalainoja Kuurnassa on vuodessa kaikkiaan 57.524 kappaletta, josta kaunokirjallisuuden osuus on 80,5 %. Käytetyt tilastotiedot ovat vuodelta 1993. Kuten Lohtajan ja Kuurnan luvuista voi huomata, lainataan Kajaanin lähikirjastoissa pääasiassa kaunokirjallisuutta.

Lisäksi vertailuaineistoa saatiin Kuhmon kaupunginkirjastosta. Kuhmo oli mielenkiintoinen vertailukohta siksi, että se on alueensa ainoa kirjasto. Siellä – toisin kuin Kajaanissa – ei asiakas voi valita eri toimipisteiden välillä. Kuhmon kaupunginkirjaston kaunokirjallisuuden hyllyluokitus aloitettiin kesällä 1992.

Kuhmon kaupunginkirjasto sijaitsee Kainuussa, Suomen itärajan pinnassa. Kunnassa on asukkaita 13.343 kappaletta, joista 6792 miehiä⁷. Kuhmon kaupunginkirjaston kokoelmaan kuuluu kirjoja 111 733 kappaletta, josta aikuisten romaanien osuus on 29 081 kappaletta (26 %). AV-aineisto mukaan luetuna aineiston kokonaismäärä Kuhmossa on 463.908 kappaletta. Vuonna 1993 Kuhmon kirjastossa kävi yksittäisiä lainaajia 8141 kappaletta, näistä aikuisten osuus 5840⁸. Kirjaston vuosilainaus suhteutettuna kunnan väestöön oli vuonna 1993 toiseksi korkein Suomessa – ylipäättänsä Kuhmon kaupunginkirjasto on aina ollut koko maan lainaustilastojen kärkisijoilla.

Kokeilun järjestäminen

Lohtajalla kokeiluun ryhdyttiin vuodenvaihteessa 1990–1991. Hyllyluokkia valittiin yhteensä yksitoista kappaletta. Lukumäärä saatiin ulkomaisten tutkimusten ja käytännön havaintojen pohjalta.⁹ Kokeilussa haluttiin pysyä mahdollisimman yleisissä kategorioissa/genreissä, ettei asiakkaille aiheutetai turhan suurta sekaannusta. Lisäksi liian useiden luokkien käyttö Lohtajan kokoisessa kirjastossa – kirjoja kaikkiaan n. 20 000 kappaletta¹⁰ – olisi tehnyt ryhmistä liian pieniä (vrt. Bakerin tutkimukset eri kokoisissa kirjastoissa, Baker 1988, 367–369). Hyllyluokituksen tarkoituksena pidettiin alusta lähtien sitä, että asiakkaille tarjotaan suhteellisen suuria kokonaisuuksia, joista he valitsevat luettavansa.

Hyllyluokkina päätettiin käyttää vain kaunokirjallisia genrejä ja pyrittiin mahdollisimman vähän arvottaviin luokkiin. Tutkimuksessa haluttiinkin selvittää, miten valittu jottelu palvelee asiakkaiden tarpeita, ja nousee asiakkaiden palautteesta esille selvästi

tarve eritellä myös laadullisesti erilaisia ryhmiä – lähinnä tämä tarkoittaisi selvempää eroa viihde- ja korkeakulttuurisen kirjallisuuden välillä. Jälkimmäistä näyttäisi tukevan sekä käytännön työssä tehdyt havainnot, että esimerkiksi Annelise Mark Pejtersenin tutkimukset (Pejtersen 1987, 72–87).

Luokiksi valittiin taulukossa 3. esitetyt luokat (jossa ovat myös nimekemäärät luokittain vuoden 1994 teokset mukaan luettuna).

Luokista muodostui lukumääräisesti kaksi pääryhmää: suuret luokat (psykologiset, jännitys-, rakkaus-, salapoliisi- sekä yhteiskunnalliset romaanit) ja pienet luokat (muut). Muutama luokka jäi hyvinkin pieneksi, mutta ne otettiin mukaan, koska tiedettiin niillä olevan kysyntää.

Luokkien notaatiossa käytettiin ensinnäkin edellä mainittuja kirjaimia, kaikki teokset ja hyllyt merkittiin kirjaimin. Sen lisäksi kirjat merkittiin värillisin selkämysteipein ja hyllyt samanvärisin opaskyltein. Väriopasteiden värit pyrittiin valitsemaan siten, että ne erottuisivat toisistaan helposti eli pyrittiin mahdollisuuksien mukaan pysymään pääväreissä (vrt. Carey 1974, 131–132). Ylipääntänsä opasteiden valinnassa pyrittiin siihen, että ne olisivat yksinkertaisia ja selkeitä sekä – jos mahdollista – antaisivat jotain infor-

maatiota kohteestaan (vrt. Abrahamsen 1982, 96–98).

Ensimmäisen vaiheen työ jäi tähän. Luokituksessa käytettiin apuna erilaisia valikoimaluetteloita, ROMA-indeksiä, kirjallisuuden historioita sekä omaa ammattitaitoa. Epäselvissä tapauksissa tehtiin päätös yhdessä ja pyrittiin luokkien sisäiseen johdonmukaisuuteen. Varsin pian huomattiin, että hyllyluokitus vaatii kompromisseja, koska kukin romaani voi olla – ikävä kyllä – vain yhdessä paikassa hyllystössä. Kompromisseissa pyrittiin kuitenkin johdonmukaisuuteen, koska oletettiin tämän parantavan järjestelmän uskottavuutta asiakkaiden silmissä.

Suurimman ongelman aiheuttivat luokat D ja K, koska niihin sijoittuu paljolti ns. korkeakirjallisuus ja lisäksi ryhmien välinen raja on hyvin häilyvä. Lisäksi luokkaa K käytettiin 'kaatopaikkaluokkana', johon sijoitettiin mm. kootut teokset ja teokset, jotka eivät selvästi sijoittuneet mihinkään ryhmään. Tutkimuksessa olikin tarkoitus selvittää, profiloituivatko nämä luokat käyttäjille yhtä hyvin, kuin selvemmat geneeriset ryhmät (mm. sotaromaanit, rakkausromaanit).

Toinen ongelma oli luokka E, jonka nimi valittiin väärin. Asiakkaat mielsivät luokan nimen romantiikka hyvin eri tavoin – aina

Taulukko 3. Lohtajalla käytetyt hyllyluokat ja niihin kuuluneiden teosten lukumäärät.

Luokkien nimet ja tunnukset	Nimekemäärät kpl/luokka	%-osuus kertoma-kirjallisuudesta (n=6360)
A historialliset romaanit	359	5,6
B huumori	458	7,2
C jännityskirjallisuus	634	10,0
D psykologiset romaanit	1454	22,8
E rakkausromaanit (aluksi romantiikka)	966	15,2
F salapoliisiromaanit	678	10,7
G sotaromaanit	297	4,7
H tieteiskirjallisuus	203	3,2
I uskonnolliset romaanit	130	2,0
J eräkirjat	169	2,7
K yhteiskunnalliset romaanit	1012	15,9
Yhteensä	6360	100

viihdekirjallisuudesta taidehistoriallisen ajanjakson nimeksi. Luokkaan sijoitettiin kaikki rakkausromaanit, sekä viihteelliset että korkeakirjalliset, joten termi romantiikka oli siinäkin suhteessa huonosti valittu. Varsin pian luokan nimi vaihdettiin rakkausromaaniksi.

Ensimmäisen vaiheen työ sujui – kuten pitikin – varsin nopeasti. Tämä olikin eräs vaatimus kokeilua aloitettaessa, koska kirjastoa ei ollut mahdollista sulkea. Optimaalinen koetilanne olisikin järjestelmän implementointi joko täysin uuteen kirjastoon tai kirjaston sulkeminen uudelleenjärjestelyn ajaksi.

Kokeilun toinen vaihe saatiin päätökseen vuonna 1993. Siihen on kuulunut kirjojen indeksointi ja luokittelu sekä atk-rekisteröinti. Luokitusvarmuuden kasvu ja asiakkailta saatu palaute on kehittänyt järjestelmää koko ajan. Teosten rekisteröinti paransi teosten löytyvyyttä ja tiedonhakumahdollisuuksia. Ennen rekisteröintiä teokset piti paikantaa usein pelkän muistitiedon varassa. Taulukossa 4. esitetään kuhunkin luokkaan sijoitetut genret, joita kuvaavilla termeillä teokset kuvailtiin tietokantaan.

Kokeilun seuranta toteutettiin kahdella kyselyllä Lohtajalla ja yhdellä kyselyllä Kuur-

nassa ja Kuhmossa sekä kirjastojen lainaus-tilastojen seurannalla. Lisäksi tutkimuksen tekijä osallistui Lohtajalla käytännön kirjastotyöhön, jolloin oli mahdollista seurata sekä asiakkaita että kirjaston henkilökuntaa ja hyllyluokituksen vaikutusta heihin.

Kertomakirjallisuuden lainaus vertailukirjastoissa

Taulukossa 5. on Lohtajan ja Kuurnan lainausten luokkajakauma laskettu otannalla koko vuoden lainauksesta siten, että jokaisesta kuukaudesta on valittu mukaan yksi päivä siten, että viikonpäivät seuraavat toisinaan järjestyksessä (n=otoksen kokonaismäärä, ei koko vuoden lainaus). Lisäksi taulukoon on otettu mukaan kunkin kirjaston nimekemäärän jakauma hyllyluokkina käytettyihin luokkiin. Kuhmon tilastossa näkyy puolestaan koko vuoden lainausmäärä.

Taulukosta näkyy, että asiakkaat lainaavat enemmän viihdekirjallisuutta sisältäviä luokkia. Sen sijaan ns. korkeakirjallisuutta pääasiassa sisältäviä luokkia olevia kirjoja hankitaan suhteessa enemmän kuin niitä lainataan. Tämän huomaa siitä, että luokissa D ja K, jotka sisältävät pääasiassa korkeakirjallisuutta, on nimekemäärä suhteessa selvästi suurempi kuin lainaus. Vastaavasti viihteellisistä kirjallisuutta pääasiassa sisältävissä luokissa C ja E suhde on päinvastainen. Toisaalta viihdekirjallisuutta ja korkeakulttuurista kirjallisuutta näytettäisiin hankittavan suunnilleen yhtä paljon kirjastoihin. Luokkien D ja K yhteenlasketut prosenttiosuudet ovat kirjastoissa 38,8% (Lohtaja), 36,0% (Kuurna), 42,1% (Kuhmo) lainauksesta vastaavat osuudet ovat 12,3% (Lohtaja), 18,7% (Kuurna), 19,4% (Kuhmo).¹¹

Verrattuna lainausta Lohtajaan ja Kuurna silmiinpistävin ero Kuhmossa on se, että yhteiskunnallisten romaanien osuus on niin suuri. Tätä selittänee se, että Kuhmon kaupunginkirjastoa käyttää koko kunnan väestö. Kajaanissa puolestaan molemmat kirjastot ovat lähikirjastoja ja niiden käyttäjät oman kaupunginosansa asukkaita. Tällöin lainaus painottuu selvästi oman asiakaspiiriin

Taulukko 4. Hyllyluokkiin sijoitetut genret.

Luokkatunnus ja luokkaan sijoitettujen teosten genreja kuvaavat asiasanat

-
- A historialliset romaanit
 - B huumori, pakinat, satiiri, vitsit
 - C jännitys-, kauhu-, meri-, seikkailukirjallisuus
 - D elämäkerrat, muistelmat, psykologiset romaanit
 - E erotiikka, rakkausromaanit
 - F rikos-, salapoliisikirjallisuus
 - G sotakirjallisuus
 - H fantasiakirjallisuus, saturomaanit, tieteiskirjallisuus
 - I uskonnolliset romaanit
 - J eläin-, eräkirjallisuus
 - K sukuromaanit, yhteiskunnalliset romaanit, antologiat, valitut teokset
-

suuntaan. Sen sijaan Kuhmossa, koko kunnan ainoassa kirjastossa, ryhmien väliset erot tasoittuvat, koska asiakaspohja on laajempi.

Lääkiriromanien ja kartanoromantiikan luokkien Kuhmon lainausluvut vahvistavat sitä asiakkailta saatua palautetta, että luokat

ovat turhia – lainausosuudet olivat 2,7 % ja 2,1 %. Ne voisivat sisältyä rakkausromaanien luokkaan, jolloin käyttäjät voisivat yhdellä kerralla käydä läpi koko ryhmän teokset. Tätä korostaa myös se seikka, että käyttäjäryhmä luokilla on sama, joten jako pikem-

Taulukko 5. Kaunokirjallisuuden kokoelmat ja lainaus Lohtajalla, Kuurnassa ja Kuhmossa vuonna 1993 verrattuna koko nimekemäärän jakaumaan eri luokkiin.

Kirjastot	A his- toria	B huu- mori	C jän- nitys	D psy- kol.	E rak- kaus	F sa- lap.	G sota- kirj.	H tie- teis	I usk. kirj.	J erä- kir.	K yht.- kunn.
Lohtaja kokoelma (n=6360)* Yhteensä	5,6	7,2	10,0	22,9	15,2	10,7	4,7	3,2	2,0	2,7	15,9
											100
Lohtaja lainaus (n=1041) Yhteensä	4,8	6,6	19,7	8,2	28,9	12,9	8,8	3,3	1,1	1,6	4,1
											100
Kuurna kokoelma (n=4940) Yhteensä	5,4	6,0	10,3	21,8	16,4	12,7	5,2	3,1	1,9	3,0	14,2
											100
Kuurna lainaus (n=873) Yhteensä	4,6	5,6	18,9	12,4	25,9	13,8	7,9	1,3	1,2	2,1	6,3
											100
Kuhmo kokoelma** (n=28214) Yhteensä	5,0	5,7	11,7	12,6	13,2	8,7	5,3	3,1	1,6	3,6	29,5
											100
Kuhmo lainaus (n=81540)	2,6	5,6	15,2	6,1	26,5	7,1	11,5	3,4	2,4	6,3	13,3
Yhteensä											100

* = Kyseessä on rekisterissä olevien nimekkeiden määrä.

** = Kuhmossa lainauksen loppusummasta on jätetty pois sarjakuvien osuus ja rakkausromaneihin on laskettu myös Lääkiriromaanit ja Kartanoromantiikka -ryhmät.

minkin vaikeuttaa heidän kirjastonkäyttöään kuin helpottaa sitä.

Myös erä- ja sotakirjoja lainataan Kuhmossa enemmän kuin Kuurnassa ja Lohtajalla. Tämän voi selittää Kuhmon kunnan luonteella, joka on selvemmin maaseutumainen kuin Kajaani. Selvänä erona lainauksessa on sekin, että Kuhmossa lainataan rikoskirjallisuutta selvästi vähemmän kuin Kajaanin kokeilukirjastoissa. Kajaanin kaupungistumisaste voi olla selityksenä tähänkin – salapoliisi- ja rikoskirjallisuus on ollut selvästi jo syntymästään alkaen kaupunkien kirjallisuutta. (Vrt. esim. Alasuutari 1989, 9–13.)

Edellisestä voi vetää sen johtopäätöksen, että tarjonta ja kysyntä jakautuu kahtia. Korkeakulttuurista kirjallisuutta hankitaan kappalemääräisesti suunnilleen yhtä paljon kuin viihdekirjallisuutta. Sen sijaan lainaukseen suhteutettuna korkeakirjallisuutta hankitaan noin kaksinkertaisesti se määrä, mitä sitä käytetään. Viihdekirjallisuutta lainataankin selvästi enemmän – jo pelkästään rakkaus- ja jännitysromaanien lainaus muodostaa kaikissa kirjastoissa lähes puolet kertomakirjallisuuden lainauksesta. Vastaavasti käytetyimpien viihdekirjallisuuden luokkien tarjonta on noin puolet niihin kohdistuvasta lainauksesta – selvimpänä esimerkkinä rakkausromaanit.

Spillerin mukaan eräänä selityksenä sille, että viihdekirjallisuutta lainataan enemmän kuin korkeakulttuurista kirjallisuutta – erityisesti klassikoita – on, että ihmiset haluavat lukea klassikkoteoksia uudestaan, joten ne on silloin myös järkevää hankkia omaksi. Sen sijaan kevyen kirjallisuuden käyttö on luonteeltaan kertakäyttöä, jolloin niiden lainaaminen on perustellumpaa kuin ostaminen. (Spiller 1986, 158.) Korkeakirjallisuuden runsaalle hankkimiselle lienee syynä kirjastojen sivistystehtävä, jota on korostettu jo pitkään (kts. esim. Berndtson 1992, 61; Kannila 1967; Sevänen 1994.)

Hyllyluokittaisessa lainauksessa ei ole merkittävän suuria eroja kirjastojen välillä, joten hyllyluokitukselta ei suinkaan seuraa sitä, että asiakkaat muuttaisivat jo olemassa olevia lukutottumuksiaan radikaalisti suuntaan tai toiseen hyllyluokituksen käyttöön otton myötä. Pelättyä ”lusikalla syöttämis”-efektiä ei siis synny. Asiakkaat eivät siirry

käyttämään vain viihdekirjallisuutta. Kaunokirjallisuuden hyllyluokitus onkin pääasiassa laadullinen parannus, joka helpottaa ja auttaa lukijoita etsimään teoksia kirjastossa heitä kiinnostavien ryhmien sisältä.

Verrattaessa lainattujen teosten julkaisu- vuolia Lohtajan ja Kuurnan välillä, voitiin havaita, että hyllyluokitus ei näyttänyt vaikuttavan lainauksen siirtymiseen vanhempaan aineistoon. Lainaus painottui selvästi molemmissa kirjastoissa uusimpiin teoksiin. Tämä tulos ei vahvista sitä ennako- oletusta, että asiakkaat alkavat löytää genren sisällä vanhempaa aineistoa. Tällöinhän juuri vanhempien teosten käytön pitäisi lisääntyä. Vaikuttaakin siltä, että teosten uutuus on lukijoille yksi tärkeimmistä valintakriteereistä. Tätä johtopäätöstä tukee sekin, että Lohtajan kirjaston kokoelmassa on suhteessa – kirjaston historiasta johtuen – enemmän vanhempaa aineistoa kuin Kuurnassa, joten mahdollisuus siellä siirtyä käyttämään vanhempaa aineistoa on hyvä. (Vrt. Eskola 1979, 219.)

Lisäksi sekä lainauksen analyysissä, että haastatteluissa tuli esille, että luokat jakautuvat käyttäjien sukupuolen mukaan kahtia: molempien sukupuolten käyttämiin sekä vain toisen sukupuolen käyttämään. Tosin on huomattava, että mitään luokkaa ei käytänyt vain toinen sukupuoli. Osaltaan tätä selittää haastattelujen eräs kommentti: ”Löydän äidilleni (Lohtaja, mies, 36–55 vuotta)”. Toisaalta se, että kaikkia ryhmiä myös lukevat molemmat sukupuolet (vrt. haastattelut).

Molempien sukupuolten käyttämistä luokista suosituin on jännityskirjallisuus, joka on muutenkin molemmissa kirjastoissa toiseksi suosituin luokka.¹² Naisten käyttämistä luokista suosituin on rakkausromaanit, miesten luokista puolestaan jännityskirjallisuuden jälkeen sotaromaanit. Mielenkiintoista on se, että salapoliisiromaanit on niin suosittu ryhmä naisten keskuudessa. Kuurnassa tämän ryhmän lainaus ohitti jopa rakkausromaanit naisten ikäryhmässä 26–35 -vuotiaat, tosin vain muutamalla kappaleella.¹³

Lainauksen jakaumassa ikäryhmittäin oli selviä painotuksia. Uskonnollisia romaaneja lainasivat etenkin Kuurnan kirjastossa vanhemmat naiset – tosin ryhmän käyttö oli

kaikkiaan hyvin vähäistä. Sotaromaanien suurin kuluttajajoukko on puolestaan 36–55-vuotiaat miehet. Sen sijaan minulle oli yllätys, että tieteiskirjallisuuden lainaus – vaikka olikin pientä – jakautui tasaisesti eri ikäryhmien kesken. Lohtajalla kuitenkin miesten ikäryhmät 16–25 ja 36–55-vuotiaat lainasivat suhteessa eniten tieteiskirjallisuutta. Tämä selittynee sillä, että Lohtajalla on opiskelija-asuntoja, joten alueella on potentiaalista asiakaskuntaa tämän tyyppiselle aineistolle. Psykologisten romaanien suurin lukijakunta löytyi puolestaan ikäryhmästä 36–55-vuotiaat. Kahdessa nuorimmassa ryhmässä käyttö painottui lähes pelkästään viihdekirjallisuuden puolella, sitä tukee mm. Niemen havainto siitä, että viihdekirjallisuuden käyttö painottuu alle 30-vuotiaisiin (Niemi 1975, 118). Edelleen taulukoista voi vielä lukea sen, että ikäryhmä 36–55-vuotiaat lainaa eniten kirjoja, Lohtajalla 34,9 % ja Kuurnassa 41,2 % kaikista lainoista.

Lainauskäyttämisenä huomasi kolme selvästi toisistaan eroavaa asiakasryhmää. Ensinnäkin paljon lukevat/lainaavat, jotka lainaavat useista eri luokista (tähän ryhmään kuuluvat tietysti myös ne, jotka lainaavat koko perheelle samalla kortilla), toiseksi muutamien hyllyluokan joukosta lainaavien ryhmä sekä kolmanneksi vain yhdestä luokasta lainaavat. Muutamien luokan ryhmästä lainaavat saattoivat puolestaan yhdistellä omat mieliluokkansa melkein kaikilla mahdollisilla eri yhdistelmillä. Yleisin oli tietysti rakkaus- ja jännitys/salapoliisiromaanien yhdistäminen (koska niitä lainataan eniten). Mutta yhdistäminen saattoi tapahtua esimerkiksi psykologisten romaanien ja salapoliisiromaanien välillä.

Kaiken kaikkiaan luokkien lainauslukujen välillä on yllättävän vähän eroja. Kaikissa kirjastoissa suosituimmat luokat ovat rakkaus ja jännitys. Lisäksi on huomattava se, että Kuhmossa yhteiskunnalliset romaanit olivat lainauksen puolesta kolmanneksi suosituin luokka ja kaikissa kirjastoissa myös psykologisia romaaneja lainattiin suhteellisen runsaasti, joten kaunokirjallisuutta lainataan ja luetaan sekä viihteen, että korkeakirjallisuuden puolelta. Tästä voi vetää sen jo edellä mainitun johtopäätöksen, että hyllyluokitus ei muuta käyttäjien lukemistottumuksia,

vaan se on apuneuvo, jolla tehostetaan ja parannetaan asiakkaiden kirjastonkäyttöä.

On mielenkiintoista verrata edellä esitettyjä lainauslukuja Spillerin englantilaisissa kirjastoissa saatuihin tuloksiin (kts. tästä tarkemmin edellä). Hänen kokeilussaan palaute-tuista teoksista 64 % kuului viihdekirjallisuutta oleviin luokkiin. Tämän kokeilun kirjastoissa tämä luku on suunnilleen sama, ehkä hieman korkeampi (70–80 %). (Tämä luku on tosin karkea arvio, koska tässä kokeilussa ei pyritty erottelemaan viihde- ja korkeakulttuurista kirjallisuutta toisistaan, mutta hyvän vertailuluvun saa esimerkiksi laske-malla uskonnolliset, psykologiset ja yhteiskunnalliset romaanit vakavaan kirjallisuuteen ja muut viihdekirjallisuuteen. Tosin pitää muistaa, että esimerkiksi rakkausromaanit -luokassa olivat myös ei-viihteelliset rakkausromaanit. Vastaavat ongelmat tark-kan luvun saamiseksi on muissakin ryhmis-sä. Tämä toisaalta tekee myös Spillerin luvut epätarkoiksi – kaunokirjallisuuden arvotta-minen on aina subjektiivista. Mikä toiselle on viihdekirjallisuutta, on toiselle korkeakirjal-lisuutta.) Mielenkiintoista on, että Englan-nissa käytetyin alaluokka on salapoliisi-romaanit (27 %), kun taas se Suomessa on selvästi rakkausromaanit. (Spiller 1980, 242–243.)

Päätäntö

Hyllyluokituskoekilun johtopäätös on, että kaunokirjallisuuden ryhmittely vastasi asiakkaiden toivetta löytää helposti ja nopeasti heitä kiinnostava aineisto. Alun totutteluvaiheen jälkeen – joka kesti n. 1–2 vuotta – kaunokirjallisuuden asettelu genreen mukaisiin ryhmiin helpotti ja nopeutti kirjastos- sa käyvien asioimista. Omien tarpeitten täyt-tämisen lisäksi se auttoi käyttäjiä etsimään lukemista myös sellaisille ihmisille – vaimol-le, vanhemmille – joiden lukemat genret ei-vät kuulu heidän oman kiinnostuksensa pii-riin.¹⁴ Eniten genren mukainen lajittelu au-toi niitä lukijoita, jotka määrittelevät lukemi-sensa enemmän genren kuin teoksen tekijän kautta.

Ongelmaksi hyllyluokituksessa muodos-tui asiakkaiden kannalta ensinnäkin se, että

vanha ja tuttu aakkosjärjestykseen perustuva järjestelmä muuttui toiseksi. Muutoksen seurauksena saman tekijän teokset eivät välttämättä olleet vierekkäin hyllyssä kuten aikaisemmin, joten kirjailijan nimeen perustuva hakutapa ei enää päde uudessa järjestelmässä. Tällöin asiakkaiden tuli käyttää atkrekisteriä tai pyytää apua henkilökunnalta ja se hankaloitti etsimistä.

Toinen ongelma oli, että kaikkia teoksia ei ollut helppoa sijoittaa yksiselitteisesti tiettyyn hyllyryhmään/genreen. Tällöinkin asiakas joutuu etsimään teokset tietokannan kautta, joka vaikeuttaa ja hidastaa löytämistä. Hyllyryhmät, jotka perustuvat johonkin selvään, helposti määriteltävään genreen, olivatkin asiakkaitten kannalta parhaita. Helpoiten erottuivat perinteiset lajit, mm. salapoliisi-kirjallisuus, jännityskirjallisuus ja rakkausromaanit. Vaikeammin käyttäjille hahmotuivat korkeakirjallisuutta sisältävät luokat. Ensinnäkin sen vuoksi, että ne sisälsivät monia eri lajeja eivätkä profiloituneet niin selvästi kuin jotkin perinteisempiä genreja sisältävät luokat. Toiseksi sen vuoksi, että niitä lukevat tuntuvat vierastavan genrejaottelua ylipäättänsä. Korkeakulttuurisen kirjallisuuden ryhmittelyn hankaluus ilmenee sitäkin, että niiden jaotteluun on esitetty useita eri vaihtoehtoja. Näiden vaihtoehtoisten mallien selvittely on yksi jatkotutkimusta vaativa kohde.

Mielenkiintoinen oli myös havainto, että viihdekirjallisuuden ja ns. korkeakulttuurisen kirjallisuuden tarjonnan ja käytön välillä oli selvä ristiriita. Viihdekirjallisuutta lainataan enemmän kuin sitä tarjotaan ja toisaalta korkeakulttuurisen kirjallisuuden käyttö oli selvästi pienempää suhteessa tarjontaan. Vanhemman aineiston käyttö ei lisääntynyt odotusten mukaisesti. Lainaus ei vertailukirjastoissa vaihdellut suuresti eri hyllyryhmien välillä. Tästä voi vetää sen johtopäätöksen, että hyllyryhmittely ei ohjaa asiakkaiden lukemistottumuksia enemmän viihteen tai korkeakulttuurin suuntaan, vaan auttaa heitä löytämään helpommin sen lajin teokset, jotka heitä kiinnostavat ja että asiakkaita kiinnostaa eniten uusin aineisto.

Kaunokirjallisuuden hyllyluokituksen kohdalla jatkoselvittelyn tarve on kahtalainen. Ensinnäkin olisi mielenkiintoista imple-

mentoida järjestelmä johonkin suureen kirjastoon ja tutkia hyllyryhmittelyn käyttöä ja vaikutuksia siellä. Sopivan kirjallisuuden etsijälle iso kirjasto on ongelmallisempi kuin pieni lähikirjasto, koska siellä yksittäiset teokset hukkuvat helposti kirjamassojen joukkoon. Lisäksi käyttäjäkunta on heterogeenisempää kuin pienessä lähikirjastossa, joten kaikkien tarpeita mahdollisimman hyvin palvelevan järjestelmän luominen olisi jo haaste sinänsä. Tätä tukisi, jos kokeilukirjastot olisivat myös paikallisesti ja kulttuurisesti toisistaan poikkeavia – esimerkiksi maaseutu/kaupunki tai Etelä-Suomi/Pohjois-Suomi jaottelu olisi mielenkiintoinen. Toisena jatkoselvittelyn kohteena on eriperusteisten hyllyryhmittelyjen vertailu ja analyysi. Tässä työssä korostuu asiakkaiden tarpeiden analyysi ja niitä mahdollisimman hyvin vastaavan ryhmittelyperusteen/perusteiden selvittäminen.

Kokonaan erilaisen, mutta hyvin tärkeän ongelmakentän kaunokirjallisuuden sisällönkuvailussa muodostaa kaunokirjallisuuden indeksointi ja sen perusteiden selvittäminen sekä erilaisten älykkäiden hakujärjestelmien luominen. Niiden tutkimus on vasta alussa.

Hyväksytty julkaistavaksi 2.7.1996.

Lähteet

Haastattelu

Raivio, Jouko (1994). 19.5.1994 Tuusula.

Painetut lähteet

Abrahamsen, Poul (1982). *Graphic design in libraries*. Teoksessa: *Library interior layout and design*, ed. by Rolf Fuhlrott and Michael Dewe. (IFLA publications ; 24.) München : Saur.

Alasuutari, Pertti (1989). *Erinomaista, rakas Watson: johdatus yhteiskuntatutkimukseen*. Helsinki : Hanki ja Jää.

Alternative arrangement : new approaches to public library stock (1982). Ed. by Patricia Ainley & Barry Totterdell. London : Holmes McDougall.

- Atkinson, Frank (1981). *Fiction librarianship*. London : Clive Bingley.
- Baker, Sharon L. (1988). Will fiction classification schemes increase use? *RQ* (28):366–376.
- Beck, Helmut (1991). Zur Klassifikation der Belletristik. *International Classification* 18 (4):205–211.
- Berndtson, Maija (1992). Yleinen kirjasto muuttuu : mihin käy huomispäivän tie? Teoksessa: *Kirjastostrategiat : kirjastojen strateginen suunnittelu*. Toimittanut Vesa Niinikangas. Helsinki : Kirjastopalvelu.
- Burgess, L. A. (1936). A system for the classification and evaluation of fiction. *The Library World* (38):179–182.
- Carey, R. J. P. (1974). *Library guiding: a program for exploiting library resources*. London : Clive Bingley.
- Eskola, Katariina (1979). *Suomalaiset kirjanlukijoina*. Helsinki : Tammi. (Forum-kirjasto.)
- Harrell, Gail (1985). The classification and organization of adult fiction in large American public libraries. *Public Libraries*, 24 (1):13–14.
- Harrod's librarians' glossary (1984). 5th ed. Aldershot : Gower.
- Iivonen, Mirja (1985). *Kaunokirjallisuuden kirjastoluokituksista*. Tampere : Tampereen yliopisto. (Tampereen yliopiston kirjastotieteen ja informatiikan laitoksen tutkimuksia, 20.)
- Jennings, Barbara & Sear, Lyn (1989). Novel ideas : a browsing area for fiction. *Public Library Journal* 4 (3):41–44.
- Juntunen, Arja & Saarti, Jarmo (1992). *Kaunokirjallisuuden sisällönkuvaus yleisissä kirjastoissa*. Kirjastotieteen ja informatiikan pro gradu -tutkielma. Oulu : Oulun yliopisto.
- Kannila, Helle (1967). *Kirjanvalinnan ongelmia : ajatustensaiteita kirjastonhoitajille ja muille kirjojen ystäville*. Porvoo : WSOY.
- Kurki, Hannu (1993). *Käyttäjän kirjasto? : KIRKE-projektin raportti*. Tampere : Tampereen yliopisto.
- Meriläinen, Outi (1984). *Perustiedot kirjastoluokituksen ymmärtämiseksi*. Helsinki : Kirjastopalvelu.
- Miller, G. A. (1956). The magical number seven, plus or minus two: some limits to our capacity for processing information. *Psychological Review* 63: 81–97.
- Niemi, Juhani (1975). *Populaarikirjallisuus Suomessa*. Porvoo : WSOY. (Taskutieto.)
- Pejtersen, Annelise Mark (1987). Design af informationssystemer i skonlitteratur. *Biblioteksarbejde* 8(21/22):72–87.
- Raivio, Jouko (1990). Puhelinluettelo vai palveluhakemisto? *Kirjastolehti* (6):258–259.
- Raivio, Jouko (1992). *Kaunokirjallisuuden luokituksista*. Kirjastotiede ja informatiikka 11(2):66–69.
- Ranganathan, S. R. (1976). *Colon classification : basic classification*. 6th ed., rep. Bombay : Asia publishing house.
- Sevänen, Erkki (1994). *Vapauden rajat : kirjallisuuden tuotannon ja välityksen yhteiskunnallinen sääntely Suomessa vuosina 1918–1939*. Helsinki : Suomalaisen kirjallisuuden seura. (Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia, 612.)
- Spiller, David (1986). *Book selection : an introduction to principles and practice*. 4th ed. London : Bingley.
- Spiller, David (1980). The provision of fiction for public libraries. *Journal of Librarianship* 12 (4):238–266.
- Zechmeister, Eugene B. & Nyberg, Stanley E. (1982). *Human memory : an introduction*. Monterey : Brooks/Cole.

Viiitteet

1. Tämä seikka hidastaa selvästi puhtaiden viitetietokantojen leviämistä yleisempään käyttöön.
2. Vastaava ongelma on tosin tietokirjallisuuden puolella – sielläkään ryhmät eivät ole toisiaan poissulkevia. Ongelmana onkin mielestäni se, että kirjojen materiaalisina objekteina on oltava yhdessä paikassa, sen sijaan niiden sisällöt voivat ideaalisina objekteina viitata yhtä aikaan hyvin moneen erilaiseen alueeseen. Tämä ongelma muuttuu/poistuu siirryttäessä tekstien jakeluun ja tallentamiseen sähköisessä muodossa.
3. Äärimmäisenä esimerkkinä voi esittää vaikkapa sanaluokkien jakauman tutkimisen jossakin romaanissa.
4. Esimerkkinä voidaan mainita vaikkapa hevosia harrastavat teini-ikäiset tytöt, jotka lukevat sekä kaunokirjallisia teoksia hevosista, että ratsastus- ja hevosenhoito-oppai-

- ta. Tällaisessa tapauksessa on asiakkaalle olennaista, että kaikki hevosia käsittelevät teokset löytyvät samasta paikasta.
5. Luku ei tarkoita koko kävijämäärää vaan yksittäisten henkilöitten kappalemäärää, jotka lainasivat kuluvana vuonna kirjastosta. Se on laskettu – kuten myös myöhempänä esitettävä Kuurnan luku – lainauskorttien mukaan, joten siinä ei oteta huomioon mm. sitä, että samalla kortilla voi lainata koko perhe.
 6. Kaunokirjallisuudessa on mukana myös lasten ja nuorten kaunokirjallisuus.
 7. Vuoden 1993 tilanteen mukaan.
 8. Mies/nais –jakaumaa ei Kuhmosta saatu, koska vuoden 1993 atk-tiedostot on jo hävitetty.
 9. Luokkien lukumäärän pitämistä alle kymmenessä tukevat myös havaintopsykologiset tutkimukset. G. A. Miller esitti klasisessa tutkimuksessaan, että ihminen prosessoi tietoa 7 ± 2 yksikön suuruisissa joukoissa (Miller 1956). Myöhemmissä empiirisissä tutkimuksissa näiden yksiköiden määrää on pudotettu jopa kolmeen yksikköön (chunks = merkityksellisiä kokonaisuuksia, jota prosessoimme lyhytkestoisessa muistissamme). Keskimääräisenä lukuna pidetään viittä yksikköä. Tämä tietysti riippuu siitä, miten tuttuja prosessoimamme asiat ovat meille entuudestaan. (Zechmeister & Nyberg 1982, 44–45.)
 10. Luvussa ovat mukana tieto-, kauno- ja lastenkirjat.
 11. Tarkkaa arviota on vaikea esittää sen vuoksi, että viihde- ja korkeakulttuurisen kirjallisuuden ero on niin häilyvä ja luokituksessa lisäksi pyrittiin siihen, että kaikissa luokissa olisi sekä viihteeksi ja korkeakulttuuriseksi kirjallisuudeksi luettavia teoksia.
 12. Tämän ovat kustantajatkin huomanneet. Nykyään ilmestyy paljon pelkästään naisille suunnattuja jännitysromaaneja; rakkausromaaneissa on viime aikoina ollut suosittuna teemana rikoksen ratkaisu ja jopa uskonnolliset kustantajat ovat julkaisseet jännitysromaaneja.
 13. Yhtenä syynä siihen, miksi salapoliisiromaanit ovat ylemmän keskiluokan ja sivistyneistön suosiossa on niiden maailmankuvan konservatiivisuus. Genressä korostetaan lakia ja järjestystä sekä oikeuden voittoa. Miljöönä on usein ylemmän keskiluokan tai aateliston maailma. Lisäksi salapoliisikirjallisuus on korostanut juonessaan aina älyn merkitystä rikoksen – eli ongelman – ratkaisussa, toiminnan osuus on niissä toissijainen verrattuna esimerkiksi jännitys- ja seikkailukirjallisuuteen. Tästä Pertti Alasuutari on vetänyt sen johtopäätöksen, että salapoliisikirjallisuuden ja yhteiskuntatieteitten metodiikka on paljolti samantilaista. Siihen viittaa jo niiden kehityshistorian ajallinen ja kulttuurinen rinnakkaisuus. (Alasuutari 1989; Kukkola 1985, 10–15; Symons 1986, 11–30.)
 14. Tämänhän totesi jo Ranganathan viidessä laissaan: "... Jokaiselle lukijalle kirjansa. Jokaiselle kirjalle lukijansa. Säästä lukijan aikaa..." (Ranganathan 1976, 1.2.)